“KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O’QUVCHILARDA TORTINCHOQLIKNING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI”

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti
San’atshunoslik fakulteti pedagogika va psixologiya kasedrasi
P.f. n., v.v.b. docent Tileumuratova Gulnaz
San’atshunoslik fakulteti amaliy psixologiya yo’nalishi 4- bosqich talabasi
To’raboyeva Iroda

Annotatsiya: *Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda uchraydigan tortinchoqlik holatining psixologik determinantlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tortinchoqlikning shakllanishiga ta’sir etuvchi individual-psixologik, oilaviy hamda ijtimoiy omillar o‘rganildi. Shuningdek, tortinchoqlikning o‘quv faoliyati, kommunikativ munosabatlar va shaxs rivojlanishiga ko‘rsatadigan ta’siri yoritildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bolalardagi past o‘z-o‘zini baholash, ota-onalarning haddan tashqari nazorati, tengdoshlar bilan muloqotdagi qiyinchiliklar hamda emotsional qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi tortinchoqlikning asosiy determinantlari sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi. Maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tortinchoqlikni kamaytirish bo‘yicha psixologik tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *tortinchoqlik, kichik maktab yoshi, psixologik determinantlar, o‘z-o‘zini baholash, kommunikativ qobiliyat, emotsional rivojlanish, ijtimoiy moslashuv.*

KIRISH:

Zamonaviy psixologiya fanida shaxs rivojlanishining muhim jihatlaridan biri sifatida bolalarning emotsional va kommunikativ xususiyatlarini o‘rganish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda uchraydigan tortinchoqlik holati ta’lim jarayonining samaradorligiga, bolaning ijtimoiylashuviga hamda shaxs sifatida shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tortinchoqlik bolalarda o‘z fikrini erkin ifoda eta olmaslik, jamoada faol

qatnashmaslik, muloqotdan qochish va ichki emotsional zo‘riqish kabi holatlarda namoyon bo‘ladi. Ushbu holat uzoq davom etgan taqdirda bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi pasayib, ijtimoiy moslashuv jarayonida turli qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Kichik maktab yoshi bolaning psixik rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolada o‘quv faoliyati yetakchi faoliyatga aylanadi, tengdoshlar bilan muloqot kengayadi va ijtimoiy munosabatlarning yangi shakllari yuzaga keladi. Shu sababli mazkur davrda kuzatiladigan tortinchoqlik holatini o‘rganish psixologik va pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Tortinchoqlik bolaning nafaqat emotsional holatiga, balki uning intellektual faolligi va akademik ko‘rsatkichlariga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.[1.136]

Psixologik adabiyotlarda tortinchoqlikning kelib chiqish sabablari turlicha talqin etiladi. Ayrim tadqiqotchilar uni temperament xususiyatlari bilan bog‘lasalar, boshqalar oilaviy muhit, tarbiya uslubi va ijtimoiy omillarni asosiy determinant sifatida ko‘rsatadilar. Xususan, ota-onalarning bolaga nisbatan haddan tashqari talabchan yoki nazoratchi bo‘lishi, bolaning fikrini inkor etish, uning mustaqilligini cheklash tortinchoqlikning shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, maktab muhitidagi psixologik iqlim, o‘qituvchining munosabati va tengdoshlar bilan o‘zaro aloqalar ham muhim omillardan hisoblanadi.

Mamlakatimizda bolalar psixologiyasi va shaxs rivojlanishi masalalariga katta e’tibor qaratilayotgan bo‘lsa-da, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tortinchoqlikning psixologik determinantlarini kompleks tarzda o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlar yetarli emas. Shu jihatdan mazkur mavzuni ilmiy tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tortinchoqlikning psixologik determinantlarini aniqlash va ularning shaxs rivojlanishiga ta’sirini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

TADQIQOT METODLARI

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida psixologiya fanida keng qo‘llaniladigan nazariy va empirik metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxs psixologiyasi, yosh va pedagogik psixologiya hamda kommunikativ rivojlanish nazariyalari tashkil etdi. Tadqiqotning nazariy bosqichida tortinchoqlik muammosiga oid ilmiy adabiyotlar, psixologik manbalar va xorijiy hamda mahalliy olimlarning ilmiy ishlari tahlil qilindi. Tahlil jarayonida tortinchoqlikning mohiyati, uning psixologik xususiyatlari, determinantlari hamda bolalar shaxsiga ta’siri o‘rganildi. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va emotsional rivojlanishiga oid ilmiy qarashlar tizimlashtirildi.[2.327]

Empirik tadqiqot jarayonida kuzatish, suhbat, psixologik diagnostika va anketa metodlaridan foydalanildi. Kuzatish metodi orqali o‘quvchilarning sinf jamoasidagi xulq-atvori, tengdoshlar bilan muloqoti va o‘quv faoliyatidagi faolligi o‘rganildi. Suhbat metodi yordamida o‘quvchilarning emotsional holati, o‘ziga bo‘lgan munosabati va kommunikativ qiyinchiliklari haqida ma’lumotlar olindi. Tadqiqotda shuningdek o‘z-o‘zini baholash darajasi, emotsional barqarorlik hamda kommunikativ faollikni aniqlashga qaratilgan psixodiagnostik metodikalardan foydalanildi. Olingan natijalar statistik va qiyosiy tahlil asosida umumlashtirildi.

Tadqiqot jarayonida kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning individual xususiyatlari, oilaviy muhit va maktabdagi ijtimoiy munosabatlari tortinchoqlikning asosiy determinantlari sifatida baholandi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tortinchoqlikning shakllanishi ko‘p omilli psixologik jarayon ekanligini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida aniqlangan determinantlar psixologiya fanidagi mavjud ilmiy qarashlar bilan mos keladi. Xususan, past o‘z-o‘zini baholash va emotsional ishonchsizlik tortinchoqlikning asosiy psixologik manbalaridan biri ekanligi ko‘plab olimlar tomonidan qayd etilgan.[3. 351]

Kichik maktab yoshidagi bolalar uchun kattalarning bahosi juda muhim hisoblanadi. Shu sababli ota-ona yoki o‘qituvchining salbiy munosabati bolaning ichki emotsional holatiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, doimiy tanqid yoki haddan tashqari nazorat bolalarda qo‘rquv va ishonchsizlik hissini shakllantiradi. Natijada bola ijtimoiy faollikdan chekinadi va tortinchoq xulq namoyon qiladi.

Tengdoshlar bilan bo‘ladigan munosabatlar ham bolaning kommunikativ rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Jamoada o‘zini qabul qilinmagan deb his qilgan o‘quvchilarda ichki xavotir kuchayadi. Bu esa muloqotdan qochish, passivlik va o‘z fikrini erkin ifoda etolmaslik holatlariga olib keladi.[4. 231]

Tortinchoqlikning uzoq davom etishi bolaning keyingi shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ayniqsa, akademik faollikning pasayishi, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar va kommunikativ muammolar shaxs rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Shu sababli kichik maktab yoshidayoq tortinchoqlikni aniqlash va unga psixologik yordam ko‘rsatish muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tortinchoqlik murakkab psixologik hodisa bo‘lib, uning shakllanishiga individual, oilaviy va ijtimoiy omillar ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari past o‘z-o‘zini baholash, emotsional qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi, ota-onalarning haddan tashqari nazorati hamda tengdoshlar bilan muloqotdagi qiyinchiliklar tortinchoqlikning asosiy determinantlari ekanligini ko‘rsatdi.

Tortinchoqlik bolaning kommunikativ faolligi, o‘quv motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli maktab psixologlari, pedagoglar va ota-onalar tomonidan bolalarning emotsional holatiga alohida e’tibor qaratilishi zarur. Bolalarda tortinchoqlikni kamaytirish uchun ularni qo‘llab-quvvatlash, mustaqil fikrlashga rag‘batlantirish, ijobiy muloqot muhitini yaratish va psixologik treninglardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.*
2. *Davletshin M.G. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2004.*
3. *Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva, 1991.*
4. *Rubinshteyn S.L. Osnovi obshchey psixologii. – Sankt-Peterburg, 2002.*
5. *Leontev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. – Moskva, 1975.*
6. *Bojovich L.I. Lichnost i yeye formirovaniye v detskom vozraste. – Moskva, 1968.*
7. *Kon I.S. Psixologiya rannoy yunosti. – Moskva, 1989.*
8. *Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent, 2002.*
9. *Nemov R.S. Psixologiya. – Moskva, 2003.*
10. *Petrovskiy A.V. Obshchaya psixologiya. – Moskva, 1986.*
11. *Elkonin D.B. Psixik rivojlanish nazariyasi. – Moskva, 1995.*
12. *Shoumarov G‘.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent, 2000.*
13. *Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva, 2004.*
14. *Andreeva G.M. Sotsialnaya psixologiya. – Moskva, 2001.*
15. *Baratov Sh.R. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2019.*